

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC 80 (82)

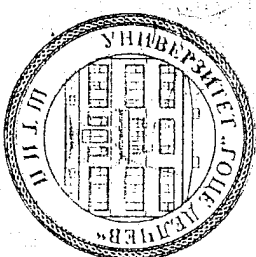
ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2010

YEARBOOK

2010

ГОДИНА 1

VOLUME 1

ГОСФ-DELCEV UNIVERSITY - STIP

821.163.3-3:12.9.09

Оригинален научен труд
Original research paper

ПЛЕТЕНКА ОД ФАНТАСТИЧНИ И РЕАЛИСТИЧНИ ЕЛЕМЕНТИ

д-р Јованка Денкова*

Апстракт: Во оваа студија се укажува на непреплетеноста на реалистичните и фантастичните елементи во современата македонска литература за млади. Со ненадејното навлегување на фантастичните настани во еден реален, стабилен и конкретен свет, се врши нарушување на неговата кохезија и како стакло се руши илузијата за постоењето на само еден хронотоп, онј кој ние го знаеме како реалност. Фантастичноста на текстот се засилува со тоа што сите необични настани кои се случуваат остануваат докрај необјаснети. Ако ваквата несигурност е присутна кај ликот, таа ќе се транспонира и кај читателот. Со тоа останува впечатокот за нешто необјаснето, необично кое однадеж се случува во секојдневието. Ненадејниот продор на необичното, натприродното во секојдневието и обичното го раѓа фантастичното. Во студијата се укажува и на присуството на сказновидни, чудесни елементи во роман, кој на прв поглед е реалистичен. Како хронотоп на прагот преку кој се реализира преодот од реалниот во иреалниот свет е огледалото. Типичен волшебет реквизит од сказните. Преодот од едниот во другиот простор се случува ненадејно, тоа секогаш се случува кога ликот е сам, преминот е привремен значи постои можност за безбедно враќање во обратна насока/ назад во секојдневието, познат, стабилен, реален простор и во тоа е поврзаноста фантастиката најчесто завршува со тоа што огледалото носи трагични последици и пораки. Престојот во иреалниот простор трае само онолку колку што сака главната хероина, а се враќа назад, во иреалниот простор со соблекувањето на чудесните чевли. Волшебните чевли и огледалото се главното средство со кое се реализира преодот во иреалното.

Клучни зборови: *чудесно, иреално, натприродно.*

*Филозофски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Univ. Press.

*Faculty of Philology, Goce Delchev University, Stip.

BRAID OF FANTASTIC AND REALISTIC ELEMENTS

Jovanka Denkova, Ph.D.

Abstract: This study points to the interplay between the realistic and fantastic elements in modern Macedonian literature for youth. The sudden intrusion of fantastic events in a real, stable and concrete world undermines its cohesion and the illusion about the existence of only one chronotope, the one we know as reality, shatters like a glass hiding the floor. The fantastic elements in the text are emphasized by the inexplicability of the unusual events. If the characters in the story experience this uncertainty, it will transmit to the reader as well. This leaves the impression of something unexplained, unusual which happens unexpectedly in the everyday life. The sudden appearance of the unusual and the supernatural in the everyday ordinary life gives rise to the fantastic world. The study also points out the presence of fairy-tale-like, magic elements in a novel that at first sight seems realistic. The chronotope which symbolizes the transition from the real to the unreal world is the mirror, a lyrical magic item from fairy tales. The transition from one to the other space happens suddenly; when the character is alone, the transition is temporary, there is always the possibility of safe return in the opposite direction / back to the everyday, familiar, stable, real space, and this represents the connection with the fantastic world, because this, typically fantastic theme very often ends with the fact that the mirror brings about tragic consequences and messages. The stay in the unreal space lasts as long as the main heroine wants, and she returns to the real world by putting on magic shoes. The magic shoes and the mirror are the main means for transition between the two worlds.

Key words: *magic; unreal; supernatural.*

1. Вовед

Во современата македонска литература за деца и млади, како и во светската, се пројавува тенденција на т.н. мешање на жанровите, така што ниту еден жанр не се наоѓа во чист вид во некое дело, туку секогаш има елементи и на други жанрови. Таквата жанрска поливалентност не поставува пред обидот да се издвојат реалистичните и фантастичните елементи во современата прозна литература за деца и да се укаже на нивниот сооднос.

Напредното присуство на овие елементи во текстот укажува на постоењето на два света, реален и фантастичен, при што доаѓа до нивен суицир, односно „фантастичниот свет може да се доживее како рамноправен со реалниот, што е и основен предуслов за појавата на

фантастичното“.¹ Илн, според зборовите на Е.И. Парнов: „... За фантастиката е карактеристична играта со сунтицата на светот, со неговите елементи, фантастиката перестрајно ги варира основните „цитли“ од кои таа е составена. Таа измислува или нешто целосно ново или, напротив, од нашиот живот го опстранила вообичаеното и секојдневно, и поради, со одредена јубонитност, побљудува што ќе произлезе од сето тоа. Како ќе се снајде јунакот во новата ситуација, како ќе реагира на чудото кое му се случило опнепажеж? На крај, со која брзина ќе успее да го компензира ненадејното исчезнување?“²

Оттука, испреплетеноста на реалистичните и фантастичните елементи може да се сфати и како игра на писателот со синоуливноста на ликот / читателот и неговата флексибилност да се адаптира на настаните кои му се случуваат и кои само привидно се необични.

2. Реални/фантастични елементи во романот

Во романот *Гледалото зад огледалото*, Јадранка Влатова ја разработила темата за огледалата, карактеристична за фантастиката, но ја нккорпорира во реален контекст. Радован Вучковиќ, зборувајќи за обичителнафантастичнатакнижевност, какоособинааојниалитература, паралелно со темата за двојниците ја истакнува и темата за огледалата: „...Претставата за огледалото е во самата природа на фантастичната книжевност која тргнува од претпоставката дека *фантастичното* не е ништо друго освен *реалното* (старното) прекршено на материјните рамнини на огледалото или во построената свест, во која работите се соглеуваат во нивното двојно постоење: реалното и ималитарното. Според тоа, неразделна од оваа тема е и темата за двојниците, односно онаа за делбата на ликот на јунакот на две *јас* кои во фантастичната игра стапуваат во односи на материјни заджажувања и будења, што може да биде повод за хумористично-фантастична игра (...) или за душевно страдање“³ — како во случајов. Фактот што фантастичните доживувања на девојчето Маја пред огледалото завршуваат среќно, со нови сознанија за животот, ја воспоставува вреката со сказновидната литература. Во овој роман на Јадранка Влатова, како и во целата литература за деца, воопшто, сликата во огледалото кај децата и младите може да предизвика изненадување или страв од непознатото, како во случајов, но тоа не е случај во класичната литература или во литературата за возрасни каде што: „Она што се гледа

¹ Георгиевска-Јаковлева Јарета (2001). Фантастиката и македонскиот роман. Институт за македонска литература. Скопје, стр. 41.

² Рапов Е.И. (1978). *Fantastic literature III* Okampo ositica. Domci, br.6. Rijeka, стр. 36-37.

³ Vuković Radovan (1986). *Oblici fantastične književnosti*. Izpa, br. 7-8, Srijest, Sarajevo, стр. 31.

во волшебното огледало, не е волшебна панорама на убавињата, туку својот окривен сопствен лик или изместениот свет”.⁴

Романот *Гладалото* зад *огледалото* од Јапанка Владова започнува и завршува сосем реалистично. Дури, кога не би биле неколкуте фантастични настани, би можел да се квалификува како *чисто* реалистичен роман. Главен лик во него е девојчето Маја кое живее во современо семејство. Таткото работи во фирма за компјутери, мајката е професорка по француски јазик: „*што е учителка на некои големи деца*”, а има и помала сестричка – Весна која „*сè уште се преправа дека е беба и не сака да разговара како човек*“ (стр. 7).⁵ Живеат во мал стан кој не дозволува некоја голема слобода. Но, затоа, Маја пронашла начин како да го прошири тој „отраничен“ простор: „...*осушност, просторот нинџо не ѝ значеше. Таа, еднаставно, секогаш умеела да замисли, да се загледа во мракот под клепките (...)* и *тогаш, глуга за сите звуци, како шиз тунел да го продолжи просторот... И никогаш не ѝ било неопходно да ги облече нжамите за да влезе таму... Маја секогаш знаеше како да влезе во сонцата и сред бел ден. Прво мислеше дека тоа е така со сите, дека сите можат така, но откако виде дека ѝ се чудат кога ќе го спомне таа, почна да ги прескокнува таквите само свои доживувања*“ (стр. 13-14).

Авторот често пати ја потенцира зафатеноста на родителите на Маја: мајката постојано е зафатена со „огромниот куп нисмени задачи на своите ученици“ (стр. 9), а таткото „дели две години работеше со тие телевизори како што ги нарече Маја кога беше малечка“ (стр. 8). Од тие приципи, Маја често пати се чувствува осамена, па еден ден „кога, пред две години, рече дека мораат, во вакви услови, да ѝ купат пријател“ (стр. 7) тој впаднала сите. Како супститут за вистински пријател, добива папагал, но сепак, вистински пријател – нема. Тоа, од една страна, се должи на нејзината сензибилна природа: „... (во училиштето) Маја навистина застапување сама до оградата во дворот, се загледуваше во улицата до оградата... се загледуваше во тревките покрај оградата кои умеја да го преживеат најголемиот студ, се загледуваше во бубалка која лази по каменот, ја следеше случајната пеперутка заскитана над овај двор предолг време... Маја никогаш не знаеше да зборува со своите другарки од одделението. Секогаш немаше впечаток дека мајка ѝ ја контролира“ (стр. 16), или „...таа со никого од зградата не се дружееше. Ниту таа, ниту

⁴ Исто, стр. 33.

⁵ Цитатите се од следното издание: Јапанка Владова (1999). *Гладалото* зад огледалото. Детска радост. Скопје.

нејзините родители... Мама, поради лошите искуства на сестре колески од работата со соседите, постојано бараше сите ние да бидат претпазливи со новите познаници“ (стр. 27). Единствен пријател со кого Маја можела да разговара во тие години бил колегата на пејзиниот татко – Оливер, кој е „*најпрекрасниот човек на светот. Толку прекрасен што Маја дури едно време – пред да порасне и пред да реши дека никога и нема да може да се омажи за некој од оние одвратни мажи какви што се сите од нејзиното училиште, сите од курсот по француски, сите о*“ (стр. 19). Најмногу ѝ импонира и тоа што, иако мајка ѝ на Маја честопати „*заповишаваше со некои колежки... чичко Оливер повеќе пати ја воден Маја на колечки со кандидатките за жената на својот живот*“ (стр. 19). Но, откако чичко Оливер ја пронаоѓа „*жената на својот живот*“, во животот на нивното семејство многу работи се менуваат. Именс, Оливер сакал да се ожени со некоја Катерина (која, патем, на Маја многу ѝ се допаѓа и ја одобрува како „прифатлива“ кандидатка за чичко Оливер), која била самохрана мајка, а тоа предизвикува сутири во целото семејство. Заради тоа, извесен период, чичко Оливер не доаѓа кај нив ни гости, па Маја уште посилено ја чувствува својата осаменост. Во такви услови, во „еден најобичен четврток“, сосема случајно, Маја се запознава со соседката, госпоѓа Благородна, со нејзиниот внук Јован и со неговиот другар Никола. Госпоѓа Благородна е вистинска госпоѓа, која го обожава и течно го зборува францускиот јазик, има огромна домашна библиотека, ја сака поезијата... Еве како е даден нејзиниот физички изглед: „...*се појави, госпоѓа Благородна во својот иввалидски стол... Имаше блескаво бела коса лабаво собрана со чешлиња зад ушите во кои блескаа прекрасни обетки. Имаше и блескави очи кои зачудени и зголемени од очилата ја гледаа со љубопитност*“ (стр. 28-29). Описот на госпоѓата Благородна и на нејзиниот стан во приземјето се предадени необично, при што се стекнува впечаток дека станува збор за лице и за стан кои доаѓаат од минатото. Кои не можат да се сретнат во денешницата: „*Толку француски книги не видела дури ни во библиотеката на работата кај мајка ѝ! Беше прекрасна да се погледат тие широки грбови на книгите во кои јасно блескаат насловите и авторите испишани со златни букви. Ги галеше со очите, и со некоја огнен залак во грлото возбудено вдишување и издишување во таа соба што личеше на истапа таква во нивниот стан, а беше толку шакава, толку особена со овие книги*“ (стр. 30-31, потцртаното мое – Ј.Д.), „...*големата трезариска маса послана со убав чаршаф беа поставени убави големи чинии. Ножот и виљушката имаа прекрасна форма испишана со линиите на поцртаното сребро. Салветките не беа кинески. Такво нешто се доживуваше само на ручиците на баба Надежда*

в недела, а кај баба Диме за празниците. Сега не беше нишу недела, нишу празник. Беше еден најдобар четврток, од оти што ги мразеше, најдобра недела што доаѓа ги чека друштво да се сретнат дури за вечерта“ (стр. 31-32, потпрстигнато мисл – Ј.Д.). Продолжува припадничеството со г-ѓа Благородица, а се заболтува и се прошинира и припадничеството меѓу Маја и нејзиниот внук Јован, како и неговниот другар Никола. Меѓу Маја и Јован се раѓа нешто како прва симпатја. До овој момент сè се одвива реално и обично, па дури се стекнува впечаток дека се работи за реалистичен роман.

Но, сепак, наведува, сосема обичен ден, во таа чудесна и прекарна „куќа која покрај книгите има толку старин, убави предмети на кои погледот речиси се лежи од љубовителности (вази, чини, куќни од некои митријиди, бисти...)“, додека во ходникот на гостага Благородица го чека Јован, „доцнај никакофот на кој беше закачено најубавото огледало на светот (...), Маја здогледа многу необични चेши... Сребрени, со тенки рачиња испреплетени над прстите, со нежна штика и со сребрени ганти... Гне сребрени чеши, неколку броја поголеми од најубавата нога, со некаква магична привлечност ја повисаа и таа, држејќи се за никакофот со десната рака, го навре десниот чеши...“ (стр. 73). Тогаш, Маја го доживува првото необично искуство пред огледалото: „Кога се исправа нешто како електрична молња светна од огледалото, и таа исплашена, само за миг, со делче од окот, здогледа сосем шаква саква одраза на него... Се здогледа себеси, но зајд неа не беше исклучително исплашена, чадрните на Странови, туку некој предаа сосем непознат...“ (стр. 73). Ваквото необично доживување, Маја, толку ја исплаши што ги затвори очите, невразливо чеши ја се мизна низ прстите и таа исплашена погледа во огледалото, кое сега го одразува нејзиниот исплашен израз на лицето, чадрните...“ (стр. 73-74). Живото продолжува според секорпелните обрски, но животот на Маја не е повеќе ист. Таа повеќе не е осамена, билејќи: „Опкако го сретна Јован, а потоа и Никола, таа почна да чувствуваша нешто необично. Некоја необична вобуда, некоја топлина ја обземаше кога тие ќе ја се забледаа в очи, некоја радост ќе ја пресееше во градите кога ќе ја здогледаше преу училиштето... Со нив дејцата се чувствуваше безвременска, не размислување за годиниште, секогаш имаше за тина да зборува“ (стр. 93). Вториот нитприроден настан повторно се случува ненадејно: „Во ходникот погледот како молња ги фрли сребрениште чеши под огледалото. Поголемина. Се чудеше... Од каде сега пак никнаа... Јован ги поминува во шакофот под огледалото! Се колебаше, но десната нога, приклучена како со магнет се мизна во ходникот чеши“ (стр. 111). Маја никогу не му ги раскажува своите доживувања пред огледалото, па дури и самата е неспигурна во нив. Сакка

да го сподели тоа свос искуство со другарите Јован и Никола, но „сепак мислите дека не е доволно сигурна, дека војштин ќе провери, а пошто сè ќе ти раскаже...“ (стр. 132, потпрстигнато мисл – Ј.Д.).

Од потпрстигнато се гледа дека неспигурноста кај дикот постојано е присутна, особено кога ќе се земе предвид претходно кажаното дека Маја можела да сонува и среде бел ден само со едно запоравање на очите. Од тие причини, ваквата неспигурност е присутна и кај читателот. Како и да е, останува впечатокот за нешто необично, необично кое опипливо се случува во секојдневието. Тој ненадеен предор на необичното, натприродното во секојдневието и во обичното го раѓа фантастичното. „Фантастичната приказна го ситуира чудото во нашиот свет и во нашето време, а не во некаков фантаствен свет и фантавно време. Таа поврзаност на чудото со опипливоста, конкретна реалност, реалност која освен чудото, е насликана автентично, не му дозволува на читателот сего тоа да го прифати како дапа...“ (стр. 15). Маја ќе го доживее и своето последно необично искуство пред огледалото: „Кога ги отвори очите таа здогледа осветлена улица во непознат град... Продолжителте беа исплашени со ишита на француски“ (стр. 133-134).

Кога постојна си го анализира виденото во огледалото, Маја сфаќа дека огледалото ја покажало нејзина слика заедно со Јован и Никола во непознат град, веројатно во Франција, билејќи насекаде околу себе го слушала францускиот јазик, а не е за запоставување и фактот што Јован живее кај баба си! Благородица во Македонија, но неговите родители се во Франција: „Таа сега веќе беше сигурна дека оној од огледалото, оној што не смејаша ја гушти во некој град во Франција е Јован. Сè уште не ја беа јасни некои работи... Маја беше сигурна дека тамукаше во времето. Беше сигурна дека доживеаа чудо со водешбните чеши, билејќи, да, тие беа водешбни...“ (стр. 141). Во контекст на цитатот е кажувањето на Цветан Тодоров: „Огледалото е присутно кога јунаците на приказаната треба да го направат решавачкиот чекор кон натприродното...“⁶

Чудото останува докрај необично, што е услов за создавање на фантастичниот ефект, доголку повеќе што: „Маја веќе никогаш не можеше да го повтори својот експеримент со водешбните чеши, или пак, огледалото беше водешбно? Таа никогаш не дозна кај од нив ја пааше водешбната моќ, билејќи тие два предмета беа разделени. Можеш ли ништата водешбност беше засоничка, на разделени ја губеа моќта?...“ (стр. 168-169).

Жебгата да се турне во непознатото останува и понатаму: „Маја честопати во ходникот се забледуваше во огледалото, ами таа

⁶ Todorov, Svetlan (1987). Uvod u fantastičnu književnost. Pešac, Beograd, стр. 125.

секогаш ја покажување истата слика: закатаката, металниот сад со надорине, делче од ламбата горе и делче од плачките долу“ (стр. 169). Или, според зборовите на Цветан Тодоров: „Обичниот поглед ни го открива обичниот свет, свет без тајни. Посредниот поглед е ејинственот пат кон чудесното“.⁷

Но, на последната страница, Маја го дава и подеток кој асоцира дека навистина нешто се случило, нешто од кое останала трага. На роденденската прослава „од Јован го доби *дебелото сребрено синџирче што нема да го смети никогаш, истото што си го здогледа околу вратот во француската улица, во огледалото...*“ (стр. 168). Тоа е моментот кога Маја сфаќа дека се случило нешто необично, нешто невообичаено, чудесно. А старо правило на фантастиката е: „За реалното постоење на еден фантастичен свет – во книжевна смисла – не е неопходно во него да веруваат сите јунаци. Меѓутоа, нужно е во него да верува – писателот“.⁸ Писателот настојува да го увери читателот во веродостојноста на расказаното и затоа ја применил постапката кога „нараторот го користи првото лице преку кое е во состојба најдиректно да сведочи дека она што се случило, се случило во непосредната реалност, па читателот се идентификува со раскажувачот и е вовлечен во амбивалентното движење на дејството меѓу крајностите“.⁹ За читателот останува неизвесно дали станува збор за „фантастичен свет кој постои сам за себе или само за халуцинантно доживување во рамките на реалното“.¹⁰

3. Заклучок

Во современата македонска литература за деца и млади има многу дела во кои можат да се забележат фантастични елементи. Додека ваквите фантастични елементи во литературата наменета за возрасните предизвикуваат страв и ужас, во литературата наменета за помладите читатели појавата на фантастични ликови и настани предизвикува само изненадување, неизвесност, исчекување и сл.

Од тие причини и ваквите појави не предизвикуваат никакви трауми кај младите читатели.

Од друга страна, за тоа придонесува и постапката која ја користат авторите на ваквите жанрови. Во дадениот случај, Јадранка Влатова

⁷ Исто, стр. 126.

⁸ Пекић Борислав (1989), Фантастика и псеудо-фантастика „Златног руна“, Српска фантастика. САНУ, Београд, стр. 627.

⁹ Vučković Radovan (1986), *Oblici fantastične književnosti*, цит. дело, стр. 7.

¹⁰ Пекић Борислав (1989), Фантастика и псеудо-фантастика „Златног руна“, цит. дело, стр. 628.

паралелно со фантастичните влела и голем број реалистични елементи. Напроти фантастичните настани и фантастичниот хронопол кој се наоѓа зад огледалото и од каде што „сирка“ во илмината, хероината на романот егзистира во сосема реално, секојдневно семејство, со родители кои имаат сосема реални професии, оди на училиште како и секое дете, има другари итн.

Покрај реалистичните и фантастичните елементи, во романот *Гледалото зад огледалото* присутни се и сказовидните елементи – волибното/чудесно огледало и волибните/чудесни чевли.

Сето тоа илустративно говори за современата тенденција на македонските писатели за деца и млади за мешање на жанровите, што е условено со самиот развој на оваа литература, во согласност со современите текови во европската и во светската литература за деца и млади.

Библиографија

1. Влатова Ј. (1999), *Гледалото зад огледалото*, Детска радост, Скопје.
2. Vučković R. (1986), *Oblici fantastične književnosti*, Izraz, br. 7-8, Svjetlost, Sarajevo.
3. Георгиевска-Јаковлева Л. (2001), Фантастиката и македонскиот роман, Институт за македонска литература, Скопје.
4. Рапов Е.И. (1978), *Postulati fantastike ili Okatova ostrica*, Dometi, br.6, Kijeka, str. 36-37.
5. Пекић Б. (1989), Фантастика и псеудо-фантастика „Златног руна“, Српска фантастика, САНУ, Београд.
6. Todorov C. (1987), *Uvod u fantastičnu književnost*, Pešat, Beograd.